

Fantastik Edebiyat ve Masal - Analitik Psikoloji Yaklaşımına Göre –

*Rugeş DEMİR**

Yasemin UZUN, **Fantastik Edebiyat ve Masal - Analitik Psikoloji Yaklaşımına Göre** -. İstanbul: Kriter Yayınevi, 2020, 136 s. ISBN: 978-625-7033-97-8.

Eser, “Fantastik Dünya”, “Masal”, “Analitik Psikoloji Yaklaşımı ve Masal Analizi”, “Masalların İyileştirici Gücü ve Masal Terapisi”, “Masal Anlatıcılığı” ve “Masalların Eğitimde Kullanılması” adlı altı ana başlıktan oluşmaktadır. “Analitik Psikoloji Yaklaşımı ve Masal Analizi” adlı bölüm kendi içinde “Freud Yaklaşımı” ve “Jung Yaklaşımı” adlı iki bölüme ayrılmaktadır. “Jung Yaklaşımı” da kendi içinde “Arketipler” ve “Semboller” adlı iki alt başlıkta toplanmıştır. Eserin devamında “Örnek Masal Analizi 1”, “Örnek Masal Analizi 2”, “Örnek Masal Analizi 3” ve “Örnek Masal Analizi” adlı dört başlık altında çeşitli masalların analizlerine yer verilmiştir. Çalışmanın sonunda ise Kaynakça bölümü bulunmaktadır.

* Doktora Öğrencisi, Kastamonu Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Kastamonu.
demirrugeş@gmail.com ORCID: 0000-0003-3262-1867.

Eserin ön sözünde yazar, ilk olarak çocuklukta masalarda karşılaşılan fantastik sembollerin insanlar için dış dünyadaki sorunlarla baş etmede rehber olduğunu ve buradan hareketle de masalların yalnızca çocuklara değil her yaştan insana hitap ettiğini ifade etmiştir. Masalların barındırdığı düşünceleri, semboller yolu ile okuyucuya aktarıldığı vurgulanmıştır. Eserde masalların analitik psikoloji ile ilişkisine değinildikten sonra masalların iyileştirici bir niteliğe sahip olduğuna vurgu yapılmıştır. Kitabın bu bahsedilen iyileştirici gücü okuyuculara göstermek amacıyla yazıldığı belirtilmiştir.

Eserin “Fantastik Dünya” adlı birinci bölümünde masal türünde sıklıkla karşılaşılan fantastik ve hayalî öğelerin fantastik edebiyat bağlamında değerlendirilmesi yer almaktadır. Buna göre fantastik öğelerin, çocuklukta masallar, yetişkinlikte ise romanlar ile aktarılmasıyla bireylere sorun çözmede yol gösterdiği üzerinde durulmuştur. Fantastik edebiyatın, edebiyat dünyasındaki tarihsel gelişimiyle ilgili verilen kısa bilginin ardından ön sözde de belirtildiği üzere masalların her yaşa hitap ettiği fikrine bu kısımda John R. Reuel Tolkien’in görüşleri üzerinden yola çıkılarak açıklanmıştır. Kitapta “İnsan büyüyünce neden masallarla ilgilenir ki?” sorusuna Tolkien’in verdiği cevap şu şekildedir:

“Çoğunlukla peri masallarının doğal ya da özellikle uygun dinleyicilerinin çocuklar olduğu varsayılır. Eleştirmenler, yetişkinlerin kendi zevkleri için okuyabileceklerini düşündükleri peri masallarını tanımlarken sık sık ‘bu kitap altısından altmışına kadar olan tüm çocuklar içindir’ şeklinde şakalar yaparlar. Ama ben henüz yeni bir araba modeli hakkında: ‘bu oyuncak on yedisinden yetmişine kadar olan bebekleri eğlendirir’ diyen şişirilmiş bir övgüye, her ne kadar bu benim aklıma çok daha yatkın olsa da, hiç rastlamadım” (Tolkien, 1999).

Bu bölümde fantastik dünyayı gerçek dünyadan ayırmanın zor olduğu, bu nedenle sürekli olarak hangisi gerçek diye sorgulamalar yapıldığı ve sonuç olarak hayretle ifade edilen tuhaf kavramlarının fantastik kelimesinin anlamına yönlendirildiği belirtilmiştir. Bölümün gelişme kısmında fantastik kelimesinin farklı adlandırmaları ve günümüzdeki edebî metinlerinin kurallarını reddederek kendisine bağımsız bir yer edindiği üzerinde durulmuştur. Ardından fantastik kavramının etimolojik kökeni hakkında bilgi verilmiş ve Türk dilinde nasıl tanımlandığı açıklanmıştır. Fantastik kavramı ile ilgili yapılan kuramsal çalışmalara da değinilen eserde Tzvetan Todorov, Berna Moran ve John R. Reuel Tolkien gibi isimlerin “fantastik” terimine vermiş oldukları tanımlara yer verilmiştir. Örneğin Moran, fantastik kelimesini “gerçekçiliğin mekan, zaman, karakter kavramlarını, canlı cansız ayrımını tanımayan ve bildik dünyamızın ötesinde alternatif bir dünyayı işin içine katan anlatıların tümüne verilen ad” şeklinde tanımlamıştır (Moran, 1994). Öte yandan eserde anlatılanlara dayanak oluşturması açısından filozof Todorov’un yazdığı “Fantastik: Edebi Türe Yapısal Bir Yaklaşım” adlı eseri üzerinden fantastik kavramının içeriğine açıklık getirilmiştir. Eserde bir ögenin fantastik sayılabılmesinin bazı koşulları olduğu belirtilmiştir. Bu koşullardan en önemlisinin okuyucusuna gerçeklik ve hayal arasında bir ikilem yaratması olduğu vurgulanmıştır. Bölümün sonunda fantastik eserlerde kullanılan

dil ve didaktik öğelerin varlığına dikkat çekilmiş ve Yüzüklerin Efendisi filmi üzerinden fantastik metinlerin nasıl kurgulandığı açıklanmıştır.

Eserin “Masal” başlıklı bölümünde fantastik dünya denilince akla ilk gelenin masal türü olduğu belirtilmiş ve son zamanlarda masal türüne olan ilginin, ihtiyacın neden arttığı bilgilerine yer verilmiştir. Buna göre insanların günlük hayattaki ruhsal sıkıntılardan kurtulmak için masal ve hayallere başvurduğu vurgulanmıştır. Eserin devamında masalın fonksiyonlarını inceleyen Propp metodunun rolleri ve fonksiyonları hakkında bilgi verilmiş ardından Türk ve dünya edebiyatından yazarların masal tanımlarına yer verilmiştir. Buradan hareketle yazarlar çoğunlukla masalların içerisinde halk kültürünü, zıtlıkları, farklı hayalî motif ve simgeleri barındırdıklarını belirtmiştir. Çağlar boyu nesillere hangi kanallarla aktarıldığı ve buldukları coğrafi konumun konusunu ne yönde etkilediği üzerinde durulmuş ve alanında yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir. Yapılan bu çalışmalarda masallardaki kahramanların rolleri ve masallarda olayların işleyiş sırasının birbirleri ile benzerlik gösterdiği ifade edilmiştir. Masal çeşitlerine yer verilen eserde özellikle hayvan masallarının nerede doğduğu ve nasıl yayıldığı konusunda aydınlatılmıştır. Masalların çocuklarla ilişkisine değinilerek bölüm sonlandırılmıştır.

“Analitik Psikoloji Yaklaşımı ve Masal Analizi” adlı bölümde genel olarak masal incelemelerinde kullanılan psikolojik yaklaşımlara değinilmiştir. Bu bölüm “Freud Yaklaşımı” ve “Jung Yaklaşımı” adlı iki başlıktan oluşmaktadır. Freud Yaklaşımı başlığında ilk olarak Freud’un çalışma alanlarına ilişkin bilgilere yer verilmiş ve Freud’un kullandığı bilinç, bilinçaltı, rüyalar, çocuk cinselliği ve libido kavramlarına temas edilmiştir. Freud’un asıl çalışma alanı ve kuramı olan psikanaliz hakkında bilgiler verilmesine ek olarak kişilik kuramı da açıklanarak konuya derinlik kazandırılmıştır. Yazarlardan yapılan alıntılara göre Freud’un kuramında yer alan rüya kavramının masallarda yer verilen bastırılmış bilinç ile ilişkili olduğu ifade edilmiştir. Bölümün sonunda Jung’un Freud’un görüşlerini hangi noktada eleştirdiğini açıklayarak Jung’un bu konudaki görüşleri sunulmuştur. Jung Yaklaşımı bölümünde Jung’un Freud ile yaşadıkları fikir ayrılığı ve her ikisinin de rüyalar hakkında sundukları görüşler ele alınmıştır. Ayrıca kolektif bilinç diğer bir deyişle toplum hafızası kavramı üzerinde de durulmuştur. Jung’un kuramında yer alan kavramların her biri ayrı birer başlık altında verilmiş ve kavramlar örnekler üzerinden açıklanmıştır. Bu kavramlar şunlardır: ben (ego), bilinç, bilinç dışı, kolektif bilinç, psişe ve kompleks.

Jung’un diğer önemli bir kavramı olan arketipin kavramsal çerçevesi üzerinde durulmuştur. Arketiplerin (ana örnek, ilk model) masal ve mitlerle ilişkisinin ele alındığı bu bölümde, masal ve mitlerin arketiplerin çıkış noktası olduğu ve masal ve mitlerdeki bilinen belirli sembollerin arketipi oluşturduğu ifade edilmiştir. Eserin devamında arketipin niteliklerine değinilerek arketiplerin var olan bilinçle kavranamayacağı ancak sembollerle ifade edilebileceği açıklanmıştır. Bu niteliği ile arketipler masallarda kullanılan semboller ile paralellik göstermektedir. Kullanılan arketipler çoğunlukla evrensel ve genel

arketiplerden oluşmaktadır. Eserde arketiplerin çoğunlukla yer aldığı sözlü ve yazılı edebî türler de belirtilmiştir. Yazar, masalarda en sık karşılaşılan arketipleri (persona, özben, bireyleşme, anima/animus, gölge, anne, çocuk, baba ve yaşlı bilge) açıklamıştır. Arketip örneklerinin masalardaki karşılığını göstermek üzere Çirkin Ördek Yavrusu ve Hansel Gretel masalları incelenmiştir.

“Örnek Masal Analizi 1” adlı bölümde farklı milletlerin masal örneklerindeki farklı karakter ve semboller okuyucuya aktarılmıştır. Özellikle “On İki Çift Altın Ayakkabılı Prenses” ve “Yıpranan Dans Ayakkabıları” masalında benzer konular tespit edilmiş ve iki masalda da on iki prensesin sürekli yıpranan dans ayakkabılarının gizeminin çözülmesi işlenmiştir. Her iki masalın kolektif bilinç dışına ait semboller taşıdığı belirtilmiş, benzer ve farklı motifler üzerinde durulmuştur. Analizde masalarda görülen anima/animus ve gölge sembollerinin yer aldığı kısımlara değinilmiştir. Masal anlatıcılığının tarihinden kısaca söz eden eserin sonunda Danimarka ve Amerika’da masal alanında yapılan deneysel çalışmalardan da bilgiler vermiştir. Masalda yer alan arketiplere ilişkin “kahraman, kral, anne, top, trol, altın iğne, on iki, orman, prenses, sopa ve rüya” gibi örnekler gösterilerek sonlandırılmıştır.

Kitabın diğer bir başlığı olan “Örnek Masal Analizi 2” bölümünde “Sihirli Sarık, Sihirli Kamçı ve Sihirli Halı” masalının analizi yapılmıştır. Bu masal diğer bölümlerdeki masalardan farklı olarak Macar bilgin Ignacz Kunos’un Türk Masalları adlı kitabında yer almasıyla dikkat çekmektedir. Masalda savurgan bir erkek kahramanın, abisini arama serüveninde başına gelen olaylar anlatılmaktadır. Eserin önceki bölümlerinde yer alan masallar ile bu masalın benzer özellikler taşıdığı ve aynı semboller (gölge, prenses, gümüş ve elmas) kullanıldığı ifade edilmiştir. Ancak bu masalın analizinde yer alan bireyleşme arketipi, diğer masalardan farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Türk köylülerinin anlatımından derlendiği belirtilen masalda kahraman, sultan, bahçe, sarık, iğne, prenses, terlik, topuk ve animus (peri) gibi arketip örnekleri üzerinden analiz yapılmıştır.

Kitabın üçüncü masal analizinin yer aldığı “Örnek Masal Analizi 3” başlığında “Vasalisa” masalının analizi yapılmıştır. Masalda ana karakter Vasalisa’nın erginleşme sürecinde yaşadığı olaylar ve bu süreçte geçirdiği aşamalar anlatılmaktadır. Özellikle kadınların sevgilerinin kutsanmasına değinen masal, bu sevginin kuşaklar arası aktarımına da yer verilmiştir. Vasalisa masalında bireyleşme temasına sıklıkla değinilmekle birlikte halk arasındaki bireyleşme karşılığına da dikkat çekilmiştir. Masalın analiz bölümünde sezgi, anne, gölge, ateş ve orman arketiplerine örnek verilmiştir. Yoğunlukla kadın ve kadının sezgi gücü, doğa konusunu işleyen masalda yer alan sembollerin günümüz toplumundaki kadınların yaşantıları ile bağlantısı kurulmuştur.

“Örnek Masal Analizi 4” başlığında herkesin çocuklukta mutlaka dinlediği veya okuduğu Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler masalı anlatılmış ancak masalın analizi yapılmayarak analiz okuyucuya bırakılmıştır.

“Masalların İyileştirici Gücü ve Masal Terapisi” bölümünde masalların amacı belirtilerek konuya giriş yapılmıştır. Buna göre masalların artan kentleşmenin insanları huzurdan uzaklaştırdığı ve strese soktuğu belirtilerek masalların bu anlamda kentten doğaya dönmeyi ve iyileşmeyi sağlayan şifacı işlevinin olduğu üzerinde durulmuştur. Eserde aynı zamanda masal hakkındaki görüşlerin farklılaştığı ve masalların olumsuz, korkutucu nitelikler taşıdığı belirtilerek masal terapisinin bu korkuları gidermedeki rolü açıklanmıştır. Bu bağlamda masal terapisinin çocukların yaşadığı problemleri çözmede önemli bir teknik olarak kullanıldığı anlatılmıştır. Çocukluk ve masal ilişkisine de değinilerek masalların çocukluğa yaptığı olumlu katkılar okuyucuya aktarılmıştır. Masalların tedavi edici işlevine sıklıkla değinen Uzun, özellikle yaşanan derin psikolojik travma, kaygı ve stres gibi durumların çözümünün anne ile iç içe geçme ve bağlılık kurma ile ilişkisi olduğunu ve masal terapinin bu tür kişisel sorunlarının belirlenmesinde etkili olduğunu ifade etmiştir. Buradan hareketle de masalın terapi olarak kullanıldığında okuyucuya ne gibi faydalar sağlayacağı hakkında bilgilere yer verilmiştir. Masal terapisinde danışanların masallara kendini yansıttığı ve çözüm yollarını bu sayede bulduğu belirtilmiştir.

“Masal Anlatıcılığı” başlığında yazar, masal anlatıcılığının Türk kültüründeki yeri ve önemi hakkında bilgi vermektedir. Bu konuda Türk masal yazarı Eflatun Cem Güney’in görüşlerine yer verilerek masalın kültürümüzdeki önemi pekiştirilmiştir. Masal anlatıcılarının masalları, deneyimleri ve bireysel özelliklerine göre yeniden şekillendirdiği ifade edilmiştir. Masalların farklı versiyonlarının nasıl oluştuğu da yine bu bölümde anlatılmıştır. Yazar, masal anlatıcılığının günümüzde hangi bölgelerde yaygın olduğuna değinmiş ve çocukluğundaki yaşantısına da yer vererek masal anlatıcılığının geçmişi ile güncelini karşılaştırmıştır. Masal anlatıcılığının ilgi çeken bir alan olduğu ve bu alanda ilginin gittikçe artış gösterdiği vurgulanmıştır. Bölümün sonlarına doğru eserde dijital masal anlatıcılığına da yer verilmiş ve masal anlatıcısının ne gibi özellikler taşıması gerektiği belirtilmiştir. Masal anlatıcılığında tür ve içerikler konusunun kadın ve erkeklerde farklılaştığı ve masalların ne zaman anlatılması gerektiği konusu da ele alınmıştır.

Eserin “Masalların Eğitimde Kullanılması” adlı son başlığına yazarların savunduğu iki ayrı görüşe yer verilerek giriş yapılmıştır. Kimi yazarlar masalların çocukları gerçeklikten uzaklaştırdığını belirterek eğitimde yer verilmemesi gerektiğini savunurken kimi yazarlar da çocukların masallar sayesinde hayal dünyasını genişlettikleri ve bu sayede sorunları çözme becerilerini geliştirdiklerini savunmuştur. Yazar ise kitapta Jung yaklaşımına göre yapılan incelemeler sonucunda masalların her yaş grubundan birey için sağlıklı olduğu görüşünü benimsediğini belli etmiştir. Bununla birlikte masal türünün Türk eğitim sisteminde nerede yer aldığı belirtilmiş ve müfredat içerisindeki kazanımlarına da yoğunlukla vurgu yapılmıştır. Bu bölümde “Anadolu Masalları Projesine” yer verilmiş ve projenin amacına, sağladığı kazanımlara, uygulanma süreci ve işleyişi açıklanarak eser sonlandırılmıştır.

Yasemin Uzun bu çalışmasıyla fantastik edebiyatın masal türü ile olan ilişkisini incelemiş ve konuyla ilgili önemli örnekler vermiştir. Carl Gustav Jung tarafından geliştirilen “Analitik Psikoloji Yaklaşımı” fantastik edebiyatın ilk basamağı sayılan masallara uygulanmıştır. Eserde masal anlatıcılığı, masal terapisi ve masalların eğitimde kullanılmasıyla ilgili bilgiler verilmiştir. Analitik psikoloji yaklaşımına göre masalların incelenmesini konu edinen kitap, kanaatimizce oldukça çözümleyici bir incelemeye dayanmaktadır. Her inceleme için verilen masal örnekleri çalışmayı zengin kılmıştır.

Kaynakça

Moran, Berna (1994). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Tolkien, John R. Reuel (1999). *Peri masalları Üzerine*. İstanbul: Altıkkırkbeş Yayınları.

Uzun, Yasemin (2020). *Fantastik Edebiyat ve Masal - Analitik Psikoloji Yaklaşımına Göre-*. İstanbul: Kriter Yayınevi.